

Földvári Katalin

Az első világháború és a görögkatolikusok. Tanulmánykötet.
 Szerk.: Marosi István – Suslik Ádám. Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola, Beregszász–Nyíregyháza, 2020. 185 p.

A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Görögkatolikus Főiskola Lelkészsége (Görögkör) és az Ortutay Elemér Görögkatolikus Szakkollégium évente megrendezésre kerülő egyháztörténeti konferenciájának témáját 2015-ben az első világháború és a görögkatolikus egyház kapcsolatának vizsgálata adta. A tanácskozás előadásait Marosi István és Suslik Ádám tanulmánykötetben foglalták össze, amely 2020 tavaszán jelent meg. A kiadvány célja, „*hogyan egyháztörténeti szempontból vizsgálja a Nagy Háborút és annak hatásait. Különösen a Kárpát-medencében élő görögkatolikusok, s az egykor a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegyéhez tartozó összes magyar anyanyelvű görögkatolikus személyekből.*” (8. old.) A kötetben szereplő tizenkét publikáció az események történeti bemutatása mellett a többségében görögkatolikusok által lakott területek társadalmát és problémáit érintő kérdéseket járja körbe, valamint az azokra válaszként adott reakciókat ismerteti.

Puskás Bernadett „XX. század eleji püspökportrék a nyíregyházi Görögkatolikus Egyházművészeti Gyűjteményben című tanulmánya” elején megállapítja: „[...] a képmásokon keresztül megvalósuló reprezentációra kevésbé alkalmas időszak volt ez. A bemutatásra váró portrégyűjtemény sem őriz az 1914–1918 közötti esztendőkből példát.” (11. old.) Mégis tanulságos nyomon követni a püspöki portrék műfajának változásait az előzményektől a háborút megelőző időszakon át a háború utáni évtizedek ábrázolásáig. A szerző előzményként Bacsinszky András munkácsi püspök (1732–1809) 18. század utolsó negyedében készült portréját mutatja be, amelyet a 20. század elejéről származó, Firczak Gyula munkácsi püspököt (1891–1912), Dr. Vályi János eperjesi püspököt (1883–1911), illetve Miklósy Istvánt, a Hajdúdorogi Egyházmegye első püspökét (1913–1937) ábrázoló képek követnek. A portréfestészetben a háborús évek végén bekövetkezett változásokat a következő hajdúdorogi püspök, Dr. Dudás Miklós (1939–1972) képmásai példazzák.

Csapó Csaba az 1913–14-re hatalma csúcán álló Tisza István I. világháborút megelőző politikai szerepvállalását elemzi, melyben fontos szerepet kap a miniszterelnöknek a Nagy Háború kitörésével kapcsolatos személyes felelőssége. A szöveget Tisza István nemzeti-ségi kérdéssről elhangzott miniszterelnöki beszédének részlete zárja.

Klstenitz Tibor a korszak egyetlen magyar nyelvű görögkatolikus lapja, az Ungváron megjelenő Görög Katolikus Szemle cikkeit elemezve azt vizsgálja, hogy a hetilap hogyan felelt meg a háborús körülmények által támasztott kihívásoknak. A Szemle mindvégig támogatta az állam háborús erőfeszítéseit, ugyanakkor a kezdetektől fogva tudatában volt a várható nehézségeknek. A sajtótermék cikkeinek szövegei jól mutatják az ebben az időszakban bekövetkezett változásokat: a közvéleményben megjelenő, a görögkatolikusokat sújtó sztereotip vádaskodásokkal szemben a hetilap vállalkozott a közösség érdekeinek védelmére, 1918-ban ugyanakkor mégis viszonylagos radikalizálódás figyelhető meg a hasábjain.

Suslik Ádám „Egyház és államhatalom. Rendőri túlkapás vagy szigorított eljárás?” címmel a sátoraljaújhelyi és beregszászi ügyészség anyagából kiemelt példákra keresztül ismerteti a görögkatolikus egyházi személyekkel szemben folytatott bűnvádi eljárásokat. A

bemutatott esetek, melyek között konkrét feljelentéseket és egész járásokra, egyházkerületekre vonatkozó beadványokat is talál az olvasó, jól mutatják azt, hogy milyen koholt vádakkal próbáltak meg ebben az időszakban egyházi személyeket félreállítani.

A magyar királyi honvédség kötelékében szolgáló tábori lelkészek életébe enged bepillantást *Stencinger Norbert* tanulmánya. A háborúban a katonákat váratlanul érte a hadiállapottal járó sok viszontagság, és a technikai fejlődésnek köszönhető, korábbanál pusztítóbb fegyverek megjelenése. A korszakban a lakosság nagy része aktív hitéletet élt, így a harctéren is nagy szükség volt a tábori lelkészek támogatására. Az itt szolgáló papok nemcsak a szentmisén való részvételt biztosították, hanem megszervezték az egyházi ünnepek szertartásait, gyóntattak, különböző vallásos tárgyú olvasmányokkal látták el a fronton harcolókat, a legfontosabbak mégis a katonákkal folytatott személyes beszélgetések voltak. Mindezt jól megvilágítja a tanulmány jelmondata: „*Annyi tisztá papi öröme egy papnak sincs, mint a tábori lelkésznek.*” (85. old.)

Braun László azt vizsgálja, hogy az oroszok betörése milyen hatást gyakorolt a Kárpátok lakosságának és a görögkatolikus papságnak a mindennapi életére. A hegyvidéki emberek szegénységét tovább mélyítették az orosz hadsereg által okozott károk: a harcok és a katonaság ellátása következtében a vármegyék állapotállománya, élelmiszerkészlete jelentős mértékben lecsökkent, a helyzetet pedig tovább rontották a galíciai népfelkelők fosztogatásai is. A területen zajló harcok másik következménye a hegyvidéken élő emberekbe vetett bizalom megingása volt: a német déli hadsereg az ellenség támogatásával gyanúsította a szláv nyelvű lakosságot és a görögkatolikus papságot is. Mindezt jól szemlélteti Nátoly Mihály dombostelki görögkatolikus pap ügye, amelyet a szerző részletesen ismertett.

A közelmúltban elhunyt *Bendász Dániel* tanulmányában arról írt, hogyan mutatkozott meg a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye papságának helytállása az első világháború idején. „*Számos görögkatolikus lelkész, kántortanító és civil kárpátaljai lakos önfeláldozó, hazafias magatartása lélekemelő volt a megszállás idején.*” (99. old.) Voltak, akik mártírhálalt szenvedtek, mert nem akartak felvilágosítást adni az ellenségnek, mások életük veszélyeztetése árán rejtették el és ápolták a sebesült katonákat. A Munkácsi Egyházmegye papságának tagjai a harctéren is jelen voltak a tábori lelkészek között, mely szolgálatért többen kitüntetésben részesültek. Több pap irodalmi művek írásán keresztül próbálta megvédeni a görögkatolikus egyházat és a ruszin híveket a magyar hatóságok által rájuk zúdított rágalmaktól. A szerző munkáját számos, napilapokból és levelezésekből vett szemelvényvel színesítette.

Kovács Eleonóra két görögkatolikus oktatási intézmény, az Ungvári Görögkatolikus Tanítónőképző és az Ungvári Kir. Görög Katholikus Kántortanítóképző-Intézet 1914–1915. évi működésének sajátosságait mutatja be a tanévek végén kiadott iskolai értesítők segítségével. A világháború eseményei az oktatásban is éreztették hatásukat, több változást is előidézve ezzel: „*A tanítóképző és a kántor-tanítóképző működésére, belső életére és mindennapjaira hatást gyakorolt a háborús helyzet. Mindkét intézményben később kezdődött és rövidebb lett a tanév, a termeket az átvonuló katonaság elszállásolására használták, egy-egy tantárgy oktatása megszünt, nem volt lehetőség tanulmányi kirándulás szervezésére.*” (110. old.) A tananyagot ennek ellenére közvetíteni kellett a tanulók felé, és a vizsgák, tanügyi ellenőrzések sem maradtak el.

Szkoropádszky Péter „A béke után...” -A Munkácsi Egyházmegye útkeresése az I. világháborút követően címmel az egyházmegyét ért megpróbáltatásokat és az azokra adott

válaszreakciókat veszi sorra. A Munkácsi Egyházmegyére történetének addigi legnagyobb csapását mérték a világháborút követő határmódosítások, hiszen Kárpátalja területe nagyrészt az újonnan létrehozott Csehszlovák Köztársasághoz került. A cseh uralom nemcsak az ott élő nemzetek, hanem a vallási felekezetek megosztására is törekedett, amit egyrészt a görögkatolikus egyház anyagi ellehetetlenítésével próbált elérni, míg a támadás másik pillérét az egyházi oktatási rendszer megszüntetésére irányuló törekvések jelentették. A csehszlovák hatóság minden eszközzel próbálta megakadályozni a magyar nyelv használatát, de talán még ezeknél is nagyobb veszélyt jelentett a pravoszlávia terjedése, ami görögkatolikus templomok, kolostorok lefoglalásával járt együtt. Papp Antal püspök hosszú időn át próbálta megvívni a maga harcát a munkácsi egyházmegye székében a cseh hatalommal szemben, 1924-ben azonban a Szentszék lemondásra szólította fel. Utóda, Gebé Péter „*püspökségének alig hét éves időszaka alatt sikerült szíjjel szemben fejlődő pályára állítani a munkácsi egyházmegyét, mindenféle szinten.*” (133. old.) Az 1924-ben beiktatott püspök többek között felismerte a személyes jelenlétben megnyilvánuló intenzív pasztoráció fontosságát, a hitoktatás jelentőségét, a bazilita atyákat missziók szervezésével bízta meg, és gondot fordított a papnevelés számára megfelelő körülmények biztosítására. A közvélemény bevonásával és saját erélyes fellépésével Gebé Péter hosszútávra mutató eredményeket ért el a csehszlovák kormányzattal folytatott harcban, melyeket a tanulmány szerzője így összegezt: „*Ha nem lett volna Gebé Péter püspök az I. világháborút követően a munkácsi egyházmegye történetében, akkor ma talán egy maroknyi kis csoport vallaná magát görögkatolikusnak Ukrajna Kárpátontúli területén.*” (134. old.)

Pallai Béla a romániai magyar görögkatolikusok szemszögéből ismerteti az I. világháború következményeit. A Hajdúdorogi Egyházmegye megalakulásakor 83 paróikia került ki a román görögkatolikus egyház kötelékéből, amely a háborút lezáró békén is túlmutató konfliktusokat okozott a partiumi és erdélyi részekben. A szerző ezeket részletezi a korabeli román sajtóban megjelent cikkek segítségével.

Az 1912-ben alapított, 162 egyházközséget magába foglaló Hajdúdorogi Egyházmegye történetében az 1914-es év eseményei újra felszínre hozták az ide csatolt parókiák nemzetiségi szempontú felülvizsgálásának már a kezdetektől fennálló problémáját, hiszen a román görögkatolikus püspökök mindent megtettek azért, hogy visszanyerjék a tőlük elcsatolt közösségeket. A Nagy Háború kitörése további megpróbáltatásokat hozott a fiatal egyházmegye életébe, majd újabb megrendülést okozott X. Piusz pápa halála. *Janka György* tanulmányában ezeket a kérdéseket kifejtve mutat rá arra, hogyan próbált Miklósy István püspök mindezek ellenére kitartani, melynek eredményeként egyházmegyéje életben maradhatott.

Csatáry György a Kárpátaljai Állami Levéltár beregszászi részlegén őrzött Munkácsi Görög Katolikus Püspökség levéltári anyagának 1914–1918 közötti időszakra vonatkozó dokumentumjegyzék-részletét közli. Az iratok tartalmi kivonatait olvasva jól látható, hogy tematikájuk „*teljesen felöleli a korszak társadalmi mozgásainak részleteit. [...] A jegyzékben fellelhető levelezések, jegyzőkönyvek, utasítások bűn tükrözik a görögkatolikus egyház hazafias hozzáállását a világháború ügyéhez.*” (151. old.)

A kötetben bemutatott iratjegyzék összeállítását az a cél motiválta, hogy szövegei segítségével a kutatók megismerhessék a püspökségben folyó ügyek forrásait a történelem e viharos korszakában.

Az első világháború és a görögkatolikusok című tanulmánykötet, ahogy a benne szereplő tizenkét írás összefoglalója is jól szemlélteti, többféle, egészen egyedi oldalról közelíti meg

a címben megjelölt témát. A könyvet forgatva az Olvasó képet kaphat a görögkatolikus-ság történetének ezen időszakáról a művészettörténet, sajtótörténet, hadtörténet és oktatástörténet nézőpontjából, emellett bepillantást nyer a görögkatolikus lakosság és papság életének viszonyaitába, valamint a Munkácsi és Hajdúdorogi Egyházmegyék történetének eseményeibe. A kiadvány utolsó tanulmánya a téma továbbgondolásához, további vizsgálatához nyújt segítséget a felsorolt levéltári források segítségével.

Jelen kötet így nemcsak az egyháztörténészek, hanem más tudományterület kutatói számára is hiánypótló adatokkal szolgál.